

NÄR SOCIALDEMOKRATERNA 1914 GJORDE SITT VÄGVAL

Av fil. kand. ARNE HELLDÉN, Sörvik

TRADITIONSBUNDEN uppfattning — myt och krönika — präglar i stort sett svenska folkets uppfattning om sin egen historia. Det gäller såväl äldre som senare tidens skeden. Särskilt inom svensk arbetarrörelse är det av intresse att iakttaga, hur de krönikeartade, traditionsfärgade framställningarna av arbetarrörelsens historia främst fångar intresset, trots att betydelsefulla, problemställande och analyserande översiktsarbeten framkommit. Den segrande riktningen inom det socialdemokratiska partiet har skrivit historia, en oproblematiske, skev och när allt kommer omkring — ganska färglös kämpa- och hövdingasaga. De dramatiska motsättningarna inom den unga socialdemokratin har utplånats. Branting, den rättrådige hövdingen, utstakade från begynnelsen den väg partiet hade att vandra. Hans gestalt är ljus och ädel. Den mörke och orättrådige hövdingen — Z. Höglund — träder så småningom fram på scenen i spetsen för en samling sprattelgubbar med långt hår, stora kravatter och bredskyggiga hattar. Denna skara visste varken in eller ut men var besatt av en hänsynslös maktsträvan och hade alltid de lumpnaste motiv för sina handlingar. Ungefär så ter sig den officiella bilden. Den är liksom den medeltida rimkrönikan stereotyp, men fylld av en naiv humor. Själva problematiken och dramatiken i partiets utveckling har emellertid trollats bort. Motsättningarna mellan ortodox marxism och reformism, mellan den reformistiska partiledningens emancipation från den marxistiska klasskampssattityden och partimedlemmarnas känslomässiga fasthållande vid de från början givna revolutionära målsättningarna är utsuddad. Ändå är det just dessa motsättningar som under 1900-talets första decennier är karakteristiska och konstitutiva för partiet. Mellan 1908 och 1914 blir de särskilt framträdande. Under 1914 — mot bakgrunden av detta års yttre händelser — framkallade den ökade spänningen inom partiet en akut kris, som faktiskt, om än icke formellt, ledde till den sprängning av socialdemokratin, som i allmänhet brukar förläggas till 1917. Detta kritiska och avgörande skede i den svenska socialdemokratins historia förtjänar en närmare beslysning.

*

Först och främst måste det betonas, att de båda riktningarna inom partiet, den av Branting företrädde reformismen och den av Höglund

företrädde ortodoxa marxismen, vid denna tid var ungefär jämnstarka; detta visar voteringarna på kongresserna. Vidare bör särskilt observeras, att själva den revolutionära atmosfären var mycket utpräglad inom arbetarrörelsen före det första världskrigets omvälvningar. Föreställningen om den absoluta motsättningen till »det borgerliga samhället» och tron på arbetarklassen som världsfrälsare utövade en utomordentligt stark emotionell verkan. Den andra Internationalen framstod som en samlande symbol för rörelsens internationalism och revolutionära anda. Internationalens auktoritet var stor; den var en verklig andlig maktfaktor.

Mot denna bakgrund måste krisen inom det socialdemokratiska partiet betraktas. När partiets makt och prestige ökade måste — enligt parlamentarismens och demokratiens lagar — dess representanter i riksdag och samhällsliv engagera sig i det bestående samhället. Det var just vad som skedde från och med 1908, då socialdemokraterna vid andrakammarvalet fick en betydande framgång. Samma år startade — symptomatiskt nog — Stormklockan och höglundsfallangen skärpte sin kritik. Partiets representanter borde icke acklimatisera sig i det bestående samhället; riksdagen skulle blott begagnas som »talartribun till en verksam agitation för den revolutionära socialismen». Det revolutionära partiprogrammet liksom Internationalens hållning gav vänsterriktningen en viss prestige inom partiet, som måste beaktas. I de två betydelsefullaste frågorna på Internationalens kongresser, ministersocialismen (socialdemokraters inträde i borgerliga ministärer) och militärfrågan intog majoriteten en negativ hållning, som även färgade av sig på de särskilda partiernas resolutioner. Det är därför icke underligt, om många partimedlemmar var benägna att följa de gamla parollerna, som de var vana vid, och blev betänksamma inför den nya utvecklingen. Den reformistiska partiledningens dilemma är därmed även uppenbart.

De beslut, som fattades på 1911 års partikongress, visar den oppositionella partivänsterns styrka. I militärfrågan var det försvarsnegativa draget markant; avrustningslinjen var starkt företrädd på kongressen. Ministersocialismen fördömdes. Vid samma kongress infördes för första gången republikkravet i partiprogrammet. Branting och hans följeslagare fick balansera så gott de kunde. De kunde icke av taktiska skäl säga rent ut, att de önskade en mera positiv inställning till försvaret eller att Internationalens fördömande av ministersocialismen icke borde tagas hänsyn till, om frågan blev aktuell i Sverige. Dessa frågor kunde lätt sätta sinnena i svallning; de var ömtåliga och brännbara. Brantings uppträdande på kongressen är typiskt för den balanseringskonst, som den avancerade partiledningen måste utöva. Branting förklarade sig t. ex. solidarisk med Internationalens ståndpunkt beträffande ministersocialismen. Ifall partiet fick ett erbjudande att inträda i en liberal ministär, så borde det dock tagas under allvarlig omprövning. Men — skyndade han sig att tillägga — »Om inte enigheten om ett sådant steg vore alldeles övervägande inom partiet borde icke erbjudandet accepteras.» Partienigheten skulle framförallt bevaras.

Det är av intresse att här stanna inför Brantings attityd. Den är symptomatisk för förhållandet mellan partiriktningarna, innan ännu partiet ställts inför ett ödesdigert avgörande. Två med varandra oförenliga riktningar fanns inom partiet med diametralt motsatta uppfattningar i väsentliga frågor. Båda dessa riktningar rymdes — och kunde givetvis rymmas — inom partiet, så länge detta väsentligen var ett oppositionsparti. Men när partiet ställdes inför demokratins och parlamentarismens lagar, så krävdes det ett bestämt ställningstagande. Antingen måste det då acceptera det bestående samhällets handlingsnormer eller negera dem. Det blev omöjligt att längre balansera i oklarhetens anda.

1914 innebar för det socialdemokratiska partiet i yttre avseende en ödespunkt, ett definitivt genombrott. Socialdemokraterna, som tidigare haft den minsta representationen i riksdagen, bildade efter de båda valen 1914 andra kammarens största parti. Det liberala partiet utsattes för en tragisk splittring efter den konstitutionella konflikten och sjönk hastigt samman från sin tidigare maktställning. Det socialdemokratiska partiet kom därmed i en betydelsefull ansvarsställning. Under intryck av de yttre händelserna 1914 framstod det för partiledningen som mera väsentligt att genomdriva sin reformistiska politik än att bevara enigheten inom partiet. Inför vårvalet framlade partiledningen ett positivt försvarsprogram. Detta skedde nu för första gången i partiets historia. Efter höstvalet accepterades minstersocialismen på ett partistyrelsemöte i oktober. Partiledningens politik fick en ödesdiger återverkan inom partiet.

För att fatta innebörden av partiledningens ställningstagande måste man ha klart för sig partiets situation vid denna tidpunkt. Gentemot en mera avancerad, reformistisk partiledning, partistyrelse och riksdagsgrupp stod en mera revolutionärt betonad partikongress. Denna var vänsterriktningens särskilda forum. Kongressen var enligt stadgarna partiets högsta myndighet. Så länge partiet stod helt utanför det praktiska samhällsarbetet kunde kongressens auktoritet vidmakthållas. Men när partiet fick representanter ute i samhällslivet med vidare inblickar och perspektiv, blev kongressen handicapad; partiledning och riksdagsgrupp började alltmera forma partiets politik. Kampen mellan marxism och reformism, maktkampen mellan Branting och Höglund, förbands därför med maktkampen mellan partiledning och partikongress; partiledningen sökte emancipera sig från partikongressens inflytande, partikongressen sökte binda partiledningen. Det är dessa dramatiska och intressanta motsättningar, som når sin höjdpunkt under 1914.

Ännu i början av 1914 förklarades inom den socialdemokratiska partistyrelsen, att partienigheten var det väsentligaste, som framför allt borde bevaras. Ett manifest mot den borgerliga »rustningshetsen», som utsändes i slutet av januari, hade framförallt förordats inom partistyrelsen för att skapa enighet inom partiet; både den försvarsvänliga och den försvarsnegativa riktningen inom partiet kunde rymmas inom manifestets ram. Branting var icke närvarande på detta

partistyrrelsemöte. Men han torde icke ha velat någon aktion mot den liberala regeringen. Än så länge teg Branting. Men efter den konstitutionella konflikten låter han all hänsyn till partivänstern falla. Hans attityd mot höglundfalangen blir hätsk och oförsonlig. Förklaringen till Brantings förändrade hållning är att söka i försvarsfrågans läge efter borggårdskuppen. Trots att i de båda vänsterpartiernas agitation den konstitutionella konflikten tillmättes en avgörande betydelse spelade i realiteten — liksom före borggårdskrisen — försvarsfrågan den största rollen i svensk politik. För liberaler och socialdemokrater gällde det att förhindra »kungaministären» Hammarskjöld att genomföra sitt tyngande försvarsprogram. För Branting framstod det som en omöjlighet för partiet att längre inta en negativ hållning i försvarsfrågan. Ett partistyrrelsemöte sammankallades i början av mars inför vårvalet. Branting hade då lyckats få med på sin linje några av de mest framträdande socialdemokraterna, Rydén, Fabian Månsson, P. A. Hansson och Möller, som förut varit negativt eller oklart inställda till försvaret. Troligen övertygades de om det taktiskt lämpliga i en positiv hållning i försvarsfrågan i den då aktuella situationen; någon djupare åsiktsförändring torde det knappast ha varit fråga om — något som för övrigt debatterna på partistyrrelsemötet ger belägg för.

Partistyrrelsen beslöt, att ett positivt försvarsprogram skulle framläggas inför valet. Vänsterriktningens representanter protesterade hotfullt. Partistyrrelsen hade ingen rättighet att slå in på en ny, av partiet icke diskuterad linje i försvarsfrågan. Kongressens suveränitet åsidosattes; det var kongressen som hade att avgöra denna fråga. Branting var emellertid obeveklig: »Om vårt parti vill växa sig stort och starkt kan det ej undvara ett positivt program i denna vitalfråga... Man kan ej längre ta starka hänsyn till en fronderande partigrupp.»

En kraftigt ökad spänning mellan partiriktningarna blev följden av partiledningens ställningstagande: från båda håll framkastades ömsesidiga beskyllningar, tonen blev alltmera hätsk och fientlig. Reella sammanstötningar förekom. Vid vårvalet framlades för första gången i partiets historia en särlista (för Höglund); protestmöten hölls mot försöken att undanskjuta »den radikala riktningens representant». Vid ombudsvalen till partikongressen (som var avsedd att hållas i augusti) försökte båda riktningarna utestänga varandras kandidater vid nomineringen. Den alltmera fientliga stämningen mellan partiriktningarna är således uppenbar.

Det andra momentet i partikrisens utveckling inträdde med minstersocialismens accepterande. Den politiska situationen efter höstvalet aktualiserade denna fråga inom den svenska socialdemokratin; en liberal-socialistisk regeringssamverkan kunde bli en följd av det parlamentariska läget. På ett partistyrrelsemöte i oktober beslöts, att förhandlingar med det liberala partiet skulle inledas. Ministersocialismen godkändes. Det är av intresse att observera att Internationalen brutit samman några månader tidigare vid utbrottet av första världskriget. Det svenska partiet var det första som öppet bröt mot

Internationalens auktoritet. Betänkligheter mot ett sådant steg yppade sig givetvis. Typiskt är att de som försvarade partiledningens inställning sökte göra gällande att här i själva verket förelåg en alldeles unik situation, som icke Internationalen fördömde.

Med ministersocialismens accepterande hade partiledningen definitivt brutit med partivänstern. Reaktionen inom höglundsfalangen blev också kraftig. Höglund yrkade på att nya val av kongressombud borde utlysas, då detta nya faktum kommit till. Kongressens suveränitet framhölls som ett menetekel för partiledningen. Återigen hade kongressens auktoritet åsidosatts och partiledningen handlat i strid med kongressbeslutet; den hade föregripit kongressen och ställde nu blott denna inför fullbordat faktum. Men nu skulle kongressen anställa rannsakan och dom.

Den 23 november sammanträdde partikongressen. Den stod i centrum för det inrikespolitiska intresset mot slutet av 1914. Den borgerliga opinionen — särskilt den liberala pressen — följde med spänning utvecklingen inom partiet. Aldrig torde Stormklockan ha citerats så flitigt i borgerlig press som vid denna tid. För den liberala opinionen gällde frågan: Skulle partiet acceptera parlamentarismen och demokratin? Om detta skedde låg vägen öppen för ett liberal-socialistiskt samarbete. Men man var mycket skeptisk. Och inte utan skäl.

Den fruktan partiledningen hyste för oppositionen vid denna kongress karakteriseras kanske bäst av försöken att utestänga partivänsterns ledande män — Höglund och Carleson — från tillträde till kongressen. Partistyrelsen kasserade helt enkelt de båda ombudens fullmakter. Kongressen beslöt dock godkänna fullmakterna.

Partikongressen 1914 är den mest dramatiska och avgörande i det socialdemokratiska partiets historia. Valet stod mellan en demokratisk reformpolitik eller en revolutionär, mot »det bestående samhället» negativ attityd. Men karakteristisk är också frågan om »suveräniteten», maktkampen mellan partiledning och kongress. Själva det demokratiska problemet inom partiet aktualiserades. Vid kongressen förelåg flera motioner, som gick ut på att binda partiledningen vid kongressen: om årliga kongresser, om begränsning av antalet riksdagsmän i partistyrelsen, om avskaffande av partistyresemedlemmarnas rösträtt på kongressen. Partiledning och riksdagsgrupp skulle försetts med imperativa mandat, blivit verkställande utskott åt den årligen sammanträdande kongressen, om dessa förslag gått igenom. Det bör observeras, att icke blott vänsteroppositionen stod bakom dessa projekt. De var framförallt en följd av den förut antydda utvecklingen av förhållandet mellan kongress och partiledning. Branting angrep frenetiskt projekten. Bakom dem låg en anarkistisk tankegång, en misstänksamhet mot allt vad styrelse heter. De var ett utslag av »primitiv demokrati». De utgick »från att massan från början förstod allting bättre än de som har insikter och kunskaper». Med partiledningens seger i de flesta av dessa frågor blev kongressens verkliga maktsfär onekligen begränsad.

Kongressen hade emellertid framförallt att ta ställning till partiledningens politik under 1914. Något klart accepterande av reformis-

men skedde icke: ministersocialismen accepterades, men ej oförbehållsamt; partiledningens åtgärder i försvarsfrågan godkändes med endast 9 rösters övervikt: försöken att revidera programpunkten i militärfrågan i överensstämmelse med den förda politiken misslyckades.

Branting fick uppbjuda hela sina auktoritet och sin stora taktiska begåvning på kongressen. I sitt inledningsanförande hotade han att avgå från partiets ledning, om icke den förda politiken godkändes. Han erinrade om partiets uppkomsttid: »Då voro vi en handfull folk, som dock lade grunden till vårt parti...» Ändå blev kongressens attityd mycket inkonsekvent och oklar. Branting hade ingen lätt uppgift att i Socialdemokraten tolka kongressbesluten. Den borgerliga opinionen var lyhörd och lade märke till varje nyans. Branting sökte alltid förminska det revolutionära och försvarsnegativa draget i partiet. Nu gjorde han nästan rörande ansträngningar i detta avseende. De olyckliga voteringarna i militärfrågan kunde han endast bortförklara med, att ministersocialismens godkännande »tog på krafterna», så att kongressen icke var riktigt återställd, när militärfrågan var före, en annan ogynnsam votering var »en olyckshändelse» o. s. v. Kongressens inkonsekvens skyller han på partimedlemmarnas »bristande insikt».

Efter partikongressen uppsade de båda riktningarna inom partiet varandra tro och lydnad. Det är emellertid karakteristiskt för situationen, att vänsterriktningen var angelägen att fortfarande betona partienigheten medan partiledningens uppträdande, manifesterat i Brantings gestalt, var oförsonligt. Man har att se sprängningsprocessen inom det socialdemokratiska partiet som framdriven av den reformistiska partiledningen i ett visst avgörande utvecklingsmoment i partiets historia.

1914 är den stora vändpunkten i det socialdemokratiska partiets historia. I yttre avseende betecknar detta år ett definitivt genombrott för partiet. De yttre framgångarna för partiet måste leda till oklarhetens upphörande inom partiet. Partikrisen blev akut. Partiledningen genomdrev sin reformistiska linje. Därmed förlorade partiets vänsterriktning fotfästet. På kongressen segrade partiledningen. Men det knakade i partibyggnaden. Kongressen gav endast ett halvt erkännande åt reformismen. Kongressombuden var förvirrade. Men kongressen, vars auktoritet förut varit oomtvistad, var icke längre ledande. Från och med nu behärskar partiledningen kongressen och formar partiets politik.